

BARTOSZ MAŁEK

UNIwersytet Opolski

bartoszmallek@gmail.com

Księgi metrykalne parafii rzymskokatolickiej w Sypniewie k. Więcborka z lat 1730–1874. Stan zachowania i możliwość odtworzenia ruchu naturalnego ludności

---

Artykuł poświęcony jest księgom metrykalnym z lat 1730–1874 utworzonym w parafii pw. św. Katarzyny Aleksandryjskiej w Sypniewie. Jego celem jest przedstawienie rozmieszczenia i stanu zachowania dostępnych metrykaliów, a także ukazanie, w jakim stopniu możliwe jest odtworzenie ruchu naturalnego zamieszkującej parafię ludności. Tekst stanowi również wstęp do dalszych badań nad ludnością sypniewskiej parafii w XVIII i XIX wieku.

Słowa kluczowe

księgi metrykalne, demografia historyczna, ruch naturalny ludności, rekonstrukcja rodziny, Sypniewo k. Więcborka

---

O księgach i ruchu naturalnym

Księgi metrykalne stanowią cenne źródło w badaniach historycznych, zwłaszcza genealogicznych i prozopograficznych. Dzięki nim można odtworzyć naturalny ruch ludności. Przemieszczania mają ścisły związek ze zmianami w populacji ludzkiej. Spowodowane są zdarzeniami naturalnymi, takimi jak: zawieranie związków małżeńskich, rozwody, urodzenia i zgony. Istotny wpływ na migracje miały także wszelkie wojny, klęski elementarne i inne wydarzenia.

Szczególnie cenne są księgi metrykalne z małych miejscowości, gdzie społeczności od pokoleń żyją w jednym miejscu lub w najbliższej okolicy. Dzięki temu zachowana jest względna ciągłość rodziny wielopokoleniowej, której losy można prześledzić. Oczywiście nie można zupełnie wykluczyć migracji do większych ośrodków, niekiedy spowodowanych zawarciem małżeństwa.

Dolna cezura chronologiczna przeprowadzonych badań związana jest ze stanem zachowania ksiąg (najstarsze zaczęły być prowadzone w 1730 r.). Data końcowa ma związek ze zmianą sposobu prowadzenia rejestracji ludności poprzez wprowadzenie w 1874 r. urzędów stanu cywilnego. Ważnym czynnikiem jest także stan

zachowania ksiąg. W wyniku licznych wojen niektóre z nich uległy zniszczeniu lub zaginęły.

Księgami metrykalnymi interesują się przede wszystkim historycy i genealodzy (godna pochwały jest zwłaszcza niezwykle aktywność drugiej grupy). Dzięki temu możemy osiągnąć dwa różne spojrzenia na źródło i jego analizy wzajemnie się uzupełniające. W badaniu ksiąg metrykalnych szczególną rolę odegrała historiografia francuska, a zwłaszcza demograf Louis Henry, który opracował metodę rekonstrukcji rodzin¹. Także polska historiografia miała wybitnych przedstawicieli m.in., takich jak: Zofia Daszyńska-Golińska, Józef Kleczyński, Tadeusz Korzon oraz Adolf Pawiński². O takich dokumentach wspomina także Irena Gieysztorowa, która propagowała w Polsce metodę rekonstrukcji rodzin na podstawie ksiąg metrykalnych³. Jedną z pierwszych polskich prac o charakterze demograficznym napisał Franciszek Bujak⁴. Stan badań nad demografią historyczną w Polsce szczegółowo przedstawił Cezary Kuklo. Jego analiza, prezentująca powojenny dorobek polskiej demografii historycznej, obejmuje lata 1945–2009⁵ i niewątpliwie stanowi znakomity wstęp do badań demograficznych i inspirację dla młodych naukowców do zajęcia się tym niełatwym zagadnieniem, jakim jest demografia historyczna i rekonstrukcja genealogiczna rodzin na podstawie ksiąg metrykalnych. O znaczeniu interesujących mnie dokumentów pisali także: M. Dębowska, W. Kula, B. Kumor, J. Michalewicz oraz Z. Sułkowski⁶. W ostatnich latach badania nad ruchami naturalnymi ludności prowadzili m.in.: Lech Frączek (2010), Małgorzata Karkocha (2014), Anna Stachowska-Krzyżankowska (2014), Ewa M. Ryguła (2016), Konrad Kołodziejczyk (2016), Artur Makowski (2018)⁷.

¹ C. Kuklo, *Demografia Rzeczypospolitej Przedrozbiorowej*, Warszawa 2009, s. 25.

² Z. Daszyńska-Golińska, *Uście Solne: przyczynki historyczno-statystyczne do dziejów nadwiślańskiego miasteczka*, Kraków 1906; J. Kleczyński, *Spis ludności dyecezyi krakowskiej z r. 1787*, „Archiwum Komisji Historycznej AU”, t. 7, Kraków 1894, s. 269–478; T. Korzon, *Wewnętrzne dzieje Polski za Stanisława Augusta (1764–1794). Badania historyczne ze stanowiska ekonomicznego i administracyjnego*, t. 1, Kraków 1897; Źródła dziejowe, a w kontekście tematu szczególnie: A. Pawiński, *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym*, t. 1: *Wielkopolska*, Warszawa 1883.

³ I. Gieysztorowa, *Badania demograficzne na podstawie metryk parafialnych*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, R. 10, 1961, s. 104.

⁴ F. Bujak, *Limanowa. Miasteczko w powiecie zachodniej Galicji. Stan społeczny i gospodarczy*, Kraków 1902.

⁵ C. Kuklo, *op. cit.*, s. 36–50.

⁶ M. Dębowska, *Stan badań nad archiwami parafialnymi w Polsce*, „Archiwa, Biblioteki, i Muzea Kościelne” 2001, 75, s. 11–18; W. Kula, *Stan i potrzeby badań nad demografią historyczną dawnej Polski (do początków XIX wieku)*, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych” 1951, XIII, s. 23–110; B. Kumor, *Metryki parafialne w archiwach diecezjalnych*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, R. XIV, 1966, s. 65–75; J. Michalewicz, *Elementy demografii historycznej. Materiały do wykładów, ćwiczeń i metodyki prac badawczych*, Warszawa 1979; Z. Sułkowski, *O właściwą metodę wykorzystania metryk kościelnych dla badań demograficznych*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, R. X, 1962, s. 81–101.

⁷ L. Frączek, *Ludność parafii szczekocińskiej w latach 1808–1914 w świetle ksiąg metrykalnych*, Kraków 2010, s. 151–172; M. Karkocha, *Ludność parafii Rembieszce po II wojnie światowej w świetle ksiąg metrykalnych*, „Acta Universitatis Lodzianensis”, Folia Historica 2014, nr 92, s. 187–204; A. Stachowska-Krzyżankowska, *Małżeństwa szlacheckie w parafii Luzinów latach 1670–1797 w świetle ksiąg metrykalnych (przyczynek do dziejów szlachty kaszubskiej)*, „Zapiski historyczne” 2014, t. LXXIX, z. 3, s. 115–140; E.M. Ryguła, *Urodzenia pozamałżeńskie w parafii św. Mikołaja w Łące w latach 1664–1914*, „Przeszłość Demograficzna Polski” 2016, 38, nr 2, s. 7–33; K. Kołodziejczyk, *Rodzina w parafii Nowy Korczyn w drugiej połowie XVIII wieku na podstawie ksiąg metrykalnych (część 1)*, „Przeszłość Demograficzna Polski” 2016, 38, nr 3 s. 55–78; A. Makowski, *Ludność Pleszewa w latach*

Cel

W artykule omówione zostały księgi metrykalne stworzone w rzymskokatolickiej parafii pw. św. Katarzyny Aleksandryjskiej w Sypniewie. Zamierzeniem tekstu jest przedstawienie rozmieszczenia i stanu zachowania tych dokumentów spisanych pomiędzy 1730 a 1874 r., jak też ukazanie, w jakim stopniu na ich podstawie możliwe jest odtworzenie ruchu naturalnego ludności zamieszkującej w tych latach parafię. W artykule przedstawiono wyniki kwerend prowadzonych w Archiwum Państwowym w Koszalinie, oddziale pilskim Archiwum Państwowego w Poznaniu oraz Archiwum Archidiecezjalnym w Pelplinie. Tekst stanowi również wstęp do dalszych badań nad ludnością sypniewskiej parafii w XVIII i XIX w., a także samego Sypniewa, które do tej pory nie doczekało się monografii⁸.

O parafii i jej historii

Parafia sypniewska została erygowana w XIII–XIV w⁹. Inne źródło podaje, że założyli ją dopiero w XV w. miejscowi dziedzice, po wyłączeniu jej z parafii sępoleńskiej¹⁰. Był to kościół prywatnego patronatu¹¹, co umożliwiło właścicielom Sypniewa poddanie go procesom reformacyjnym. W XVI w. istniała w Sypniewie gmina braci czeskich. Większość źródeł podaje informację o tym, że dziedzic Jan z Łukowa Białośliwski ściągnął braci czeskich do Sypniewa i zajęli oni miejscowy kościół¹². Z kroniki parafii dźwierszeńskiej wynika, że kościół musiał być już w całkowitej ruinie i nie nadawał się do użytku. Po 1600 r. nie zanotowano żadnej wzmianki o protestantach w Sypniewie, a w 1603 r. Maciej Białośliwski pozbył się Sypniewa, a tym samym miejscowa Jednota straciła swoich patronów.

W 1781 r. na fundamentach starego kościoła powstał kościół pod wezwaniem św. Katarzyny. Został on wzniesiony w stylu barokowym w konstrukcji szkieletowej (mur pruski) i przetrwał do obecnych czasów¹³.

Skład parafii

Visitatio Archidiaconatus Camenensis z 1744 r., który zawiera opisy kościołów i beneficjów Archidiaconatu Kamińskiego, sporządzone w latach 1743–1744 z polecenia prymasa Krzysztofa Antoniego Szembeka przez proboszczów parafii,

---

1751–1793 w świetle ksiąg metrykalnych, „Historia Slavorum Occidentis”, 2018, 1(16), s. 30–55

⁸ Do tej pory ukazała się jedynie *Monografia Szkoły Podstawowej w Sypniewie na tle historii wsi* autorstwa p. Aurelii Ostrowskiej. Zob. A. Ostrowska, *Monografia Szkoły Podstawowej w Sypniewie na tle historii wsi*, Więcbork 1999.

⁹ <http://diecezja.bydgoszcz.pl>

¹⁰ *Diecezja chełmińska zarys historyczno-statystyczny*, Pelplin 1928, s. 353.

¹¹ Prawo patronatu – przywilej nadawany fundatorom dający m. in. prawo prezenty (przedstawiania kandydata na urząd kościelny). Zob. W. Abraham, *Początki prawa patronatu w Polsce*, Lwów 1889, s. 12.

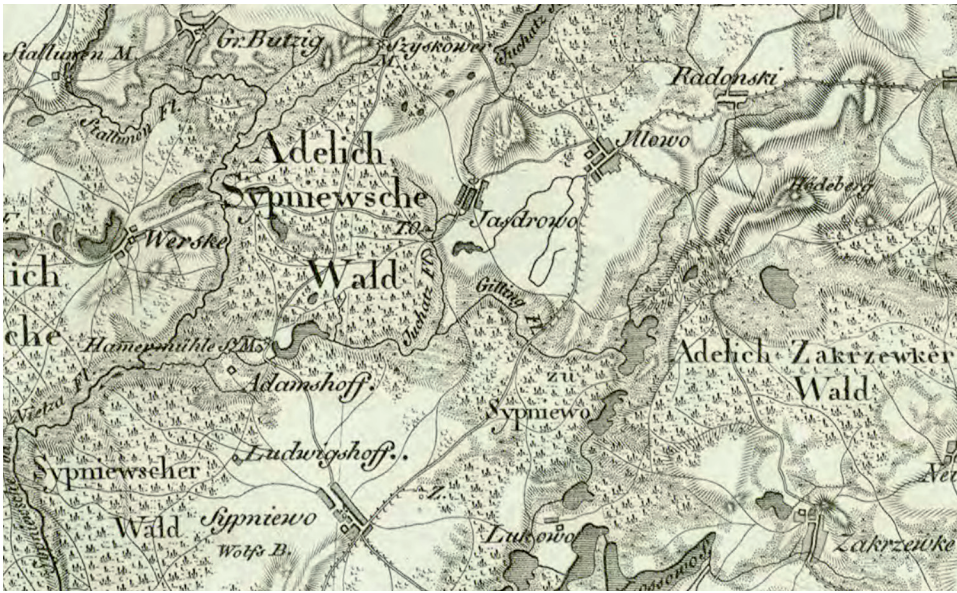
¹² *Diecezja chełmińska zarys...*, s. 353.

¹³ O. Goerke, *op. cit.*, s. 528.

uznane przez władzę diecezjalną za akta wizytacyjne, wymienia w składzie parafii sypniewskiej: Sypniewo, Lubczę, Jazdrawy (Jazdrowo), Lukowo (Łukowo), Hamer oraz młyn szyszkowski¹⁴.

Z analizy pierwszych lat (1730–1740) księgi urodzeń wynika, że do parafii sypniewskiej należały (pisownia oryginalna): Sypniewo, Jelowo (Jelowa, Ilowa), Jazdrawy, Hamer (Humer), Łukowo, Radonsk oraz Lubcza.

Rys. 1. Mapa Friedricha Schroettera obejmuje parafię sypniewską

Źródło: <http://rcin.org.pl/dlibra/docmetadata?id=829&from=publication>

Na mapie Friedricha Schroettera, która powstała w latach 1796–1802, możemy zobaczyć, które miejscowości pod koniec XVIII w. mogły należeć do parafii sypniewskiej. Schroetter umieścił na swojej mapie: Sypniewo, Łukowo, Lubczę (niewidoczną na powyższym wycinku), Ludwigshoff, Adamshoff, Jazdrowo, Hamersmuehle, Illowo, Radonski, Wolfs B. (Wilcze Jary), Szyskower Muehle¹⁵.

Porównanie wizytacji z 1744 r. nazw miejscowości występujących w księgach urodzeń (1730–1750) oraz mapy Schroettera daje pełny obraz tego, jak wyglądała parafia sypniewska od 1730 r. W zasadzie od 1744 r. przybyły trzy kolonie: Adamshoff, Ludwigshoff oraz Wilcze Jary.

¹⁴ *Visitatio Archidiaconatus Camenensis* – dokumenty wizytacyjne dotyczące Sypniewa są dostępne w Archiwum Diecezjalnym w Pelplinie.

¹⁵ F. Schroetter, *Karte von Ost-Preussen nebst Preussisch Litthauen und West-Preussen nebst dem Netzdistrict / aufgenommen unter Leitung des Königl. Preuss. Staats Ministers Frey Herrn von Schroetter in den Jahren von 1796 bis 1802*, Berlin 1802, s. 15.

Według wydanego w 1880 r. *Słownika geograficznego Królestwa Polskiego* parafia sypniewska składała się z następujących miejscowości: Sypniewo, Wymysłowo (Charlottenhof), Dorotowo (Dorotheenhof), Ludwikowo (Ludwigshoff), Cegielnia, Frydrykowo (Friedrichsau), Łukowo, Jeleń (Lilienhecke), Klementynowo, Iłowo, Jazdrowo, Młoty – Młyn Hamer (Hammermuehle), Adamkowo (Adamshoff), Werski Most (Werskerbrueck), Radońsk, Wilcze Jary (Wolfschlucht) i Lubcza. W 1867 r. liczyła ona 1321 dusz (osób)¹⁶.

Z powyższych informacji wyłania się obraz parafii sypniewskiej, która w XVIII i XIX w. nie zmieniła zasadniczo swoich granic. Powstały zaś nowe kolonie: Adamkowo, Dorotowo, Ludwikowo, Klementynowo, Frydrykowo oraz Wilcze Jary, osady: Werski Most, Wymysłowo, Cegielnia i wieś Jeleń.

Przynależność parafii

W drugiej połowie X w. tzw. Krajna (od pogranicznego położenia) została włączona w skład państwa Polan. Czasowo utracona, a odzyskana przez monarchię wczesnopiastowską w XII w., w następnym stuleciu została zawłaszczona przez państwo Zakonu Krzyżackiego. Odbita w 1314 r., została przyłączona do powiatu nakielskiego województwa kaliskiego i stąd jest uznawana za część Wielkopolski. U schyłku dziejów Rzeczypospolitej Obojga Narodów w wyniku korekty podziału administracyjnego przeprowadzonej w 1768 r. powiat nakielski wszedł w skład województwa gnieźnieńskiego. Na krótko, gdyż za sprawą pierwszego rozbioru Sypniewo znalazło się w Prusach. W latach 1775–1807 wchodziło ono w skład tzw. Netzedistrikt lub Netze-Distrikt (Obwodu Nadnoteckiego) prowincji Westpreußen (Prusy Zachodnie) oraz landratu Kamin. W wyniku powstania Księstwa Warszawskiego Obwód Nadnotecki przestał istnieć, gdyż większość jego terytorium znalazła się w granicach Księstwa. Tylko niewielka część, włącznie z Sypniewem, została w granicach Prus Zachodnich. 1 kwietnia 1818 r. Interesująca mnie miejscowość weszła w skład prowincji Westpreußen (Prusy Zachodnie), należała do Regierungsbezirk Marienwerder (rejencji kwidzyńskiej) oraz Kreis Flatow (powiatu Złotów). Po ponad stu latach, 10 stycznia 1920 r. Sypniewo na mocy traktatu wersalskiego powróciło do Polski.

Kolejnymi właścicielami klucza sypniewskiego byli Witosławscy, Białośliwscy oraz Działyńscy. W 1711 r. miejscowość przejął ród Goetzendorf-Grabowskich. W 1722 r. właścicielem Sypniewa został Andrzej Teodor Grabowski, sędzia ziemski w Człuchowie. W 1824 r. Józef Goetzendorf-Grabowski w celu ratowania swojego zadłużonego majątku sprzedał Sypniewo Bankowi Królewskiemu w Berlinie. Ten z kolei oddał majątek w dzierżawę Albertowi Wilckensowi oraz Franzowi Nagel. Do 1849 r. majątkiem zarządzał Nagel, po czym włości odkupiła wdowa po Wilckensie. Rodzina Wilckensów władała Sypniewem do 1945 r.¹⁷

¹⁶ *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych ziem słowiańskich*, red. F. Sulimierski, B. Chlebowski i W. Walewski, t. XI, Warszawa 1890, s. 746.

¹⁷ O. Goerke, *Der KreisFlatow*, Flatow 1918, s. 406–532.

Od końca XIII w. Sypniewo należało (pomijając epizod reformacyjny) do dekanatu łobżenickiego, diecezji gnieźnieńskiej, archidiaconatu kamińskiego, archidiecezji gnieźnieńskiej. W 1772 r. – w wyniku I rozbioru Polski – terytorium archidiaconatu kamińskiego znalazło się w granicach Prus. W lipcu 1780 r. został utworzony tzw. oficjalat generalny w Kamieniu Krajeńskim, a następnie – ze względu na reformę kościoła katolickiego z 1821 r. – parafia sypniewska znalazła się w diecezji chełmińskiej¹⁸. Sypniewo zostało w nowej diecezji włączone do dekanatu kamińskiego. Podział ten przetrwał w takiej formie aż do 1925 roku, w którym zaszły większe zmiany w diecezji chełmińskiej¹⁹.

System prawny / zasady

Obowiązek prowadzenia ksiąg metrykalnych wprowadziły uchwały podjęte na soborze trydenckim (1545–1563), a na Polskę został rozciągnięty listem pasterskim kardynała Bernarda Maciejowskiego, przyjętym na synodzie prymarcjalnym w 1607 r., który nakazywał prowadzenie corocznej ewidencji wiernych. Podobne rozwiązanie w Kościele powszechnym wprowadził *Rytualem rzymskim* Paweł IV w 1614 r.²⁰

Od 1 czerwca 1794 r. w Prusach wprowadzono ogólne prawo krajowe (*Allgemeines Landrecht für die preussischen Staaten*). Księgi metrykalne zyskały charakter dokumentów prawnopubliczny, a parafie zostały zobowiązane do sporządzania duplikatów ksiąg metrykalnych, które następnie miały być przekazywane na początku danego roku do właściwych sądów I instancji²¹.

Prawo krajowe nakazywało rejestrację urodzeń, małżeństw i zgonów według miejsca zamieszkania. Akta małżeństwa zaś sporządzano wedle miejsca zamieszkania panny młodej²². Prawo krajowe szczegółowo regulowało wiele aspektów życia mieszkańców Prus.

Oprócz tego wykonywano duplikaty w celu zabezpieczenia dokumentacji np. przed pożarem, które przechowywano najczęściej w odrębnym pomieszczeniu. Unikaty były sporządzane na bieżąco, a duplikaty były spisywane pod koniec roku i czasem zawierały sporo błędów spowodowanych ciągłą pracą. Często spisywaniem duplikatów zajmował się wikariusz. Ponieważ była to mozolna i ciągła praca, to mogła być wykonywana niezbyt starannie i przez to pismo było mniej czytelne. Duplikaty musiały na czas trafić do właściwych sądów, dlatego były sporządzane pośpiesznie. Z reguły zawierały także mniej informacji niż unikaty. Można to stwierdzić porównując unikaty z duplikatami. Pomimo braków niektórych ksiąg za pomocą analizy ksiąg urodzeń, małżeństw oraz zgonów można dokonać rekonstrukcji, co pozwoli na odtworzenie ruchu naturalnego ludności.

¹⁸ *Diecezja chełmińska...*, s. 22.

¹⁹ A. Liedke, *Zarys dziejów diecezji chełmińskiej*, „Nasza Przeszłość” 1971, t. XXXIV, s. 99.

²⁰ C. Kuklo, *op. cit.*, s. 66.

²¹ *Ibidem*, s. 98.

²² *Prawo krajowe; Powszechne prawo krajowe dla państw pruskich*, t. 3 (cz. 2, t. 1), Poznań 1826, s. 14.

O księgach metrykalnych w Sypniewie

Nie wiadomo kiedy rozpoczęto prowadzenie ksiąg metrykalnych w parafii sypniewskiej. Wcześniejsze wizytacje (1653, 1695) nie wspominają o prowadzeniu ksiąg metrykalnych. Potwierdza to dopiero wizytacja z 1744 r..

Akta biskupie i kapitulne były przechowywane w katedrze chełmżyńskiej. W 1824 r. stolica biskupia została przeniesiona do Pelplina, a wraz z nią dokumenty. Podczas II wojny światowej cały zasób został przetransportowany do Gdańska. Część staropolska trafiła następnie do kopalni soli w Grasleben i Warcina. Dzięki temu, pomimo znacznych ubytków w zasobach archiwalnych, księgi te przetrwały wojnę. Akta kurialne oraz regencyjne z lat 1772–1939 spłonęły razem z Archiwum Państwowym w Gdańsku. Księgi metrykalne z Sypniewa trafiły do Centralnego Archiwum Biskupiego w Regensburgu, skąd w 2001 r. – w wyniku porozumienia episkopatów Polski i Niemiec – wróciły do Archiwum Diecezjalnego w Pelplinie²³.

Stan zachowania ksiąg

Księgi, które wróciły do Polski, otrzymały sygnatury W1642 oraz W1643. Księga W1642 zawiera metryki chrztów z lat 1730–1801, ślubów z lat 1730–1841 oraz zgonów z lat 1777–1801. Natomiast w księdze W1643 odnotowane zostały tylko zgony z lat 1801–1866. Księgi te to tzw. unikaty (oryginały). Oprócz nich dostępne są także duplikaty, które znajdowały się do niedawna w zasobie Archiwum Państwowego w Koszalinie, a obecnie, po niedawnej relokacji w Archiwum Państwowym w Poznaniu, w oddziale w Pile.

W Archiwum Państwowym w Koszalinie księgi znajdowały się w zespole 26/74/0 Sąd Obwodowy w Złotowie. Z interesującego nas okresu przetrwały księgi o sygnaturze 6707 oraz 6708. Następnie sygnatury ksiąg zostały zmienione: 6707 na 1358, 6708 na 1359. Zespół Sądu Obwodowego w Złotowie po relokacji zmienił sygnaturę na 55/680/0. Następnie zostały zmienione sygnatury ksiąg: 1358 na 8734, 1359 na 8735. Księga 8734 zawiera metryki chrztów z lat 1823–1850, ślubów z lat 1823–1850 oraz zgonów z lat 1823–1850. Księga 8735 odnotowuje chrzty z lat 1851–1874, śluby z lat 1851–1874 oraz zgony z lat 1851–1874.

Opis ksiąg

KSIĘGA W1642 ORAZ W1643:

W latach 1730–1776 księgi chrztów oraz małżeństw prowadzone były w sposób opisowy. Można powiedzieć, że jest to metoda narracyjna, ale bardzo oszczędna w słowa. Wpisy prowadzono chronologicznie, w języku łacińskim. Na marginesie zapisywany był miesiąc oraz nazwa miejsca, w którym przebywali lub mieszkali rodzice lub małżonkowie.

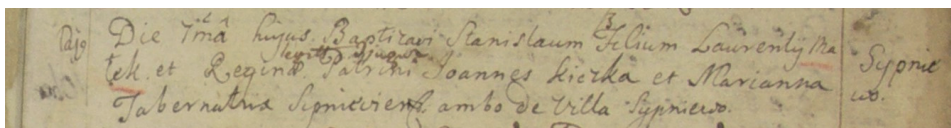
---

²³ <http://www.diecezja-pelplin.pl/institucje/archiwum-diecezjalne>

W księdze chrztów nazwiska z reguły pojawiały się tylko w przypadku ojca. Podawanie nazwiska matki stanowiło wyjątek do 1776 r. Wpis w księdze zawierał informacje o: dacie, miejscu, imieniu dziecka, rodzicach oraz chrzestnych.

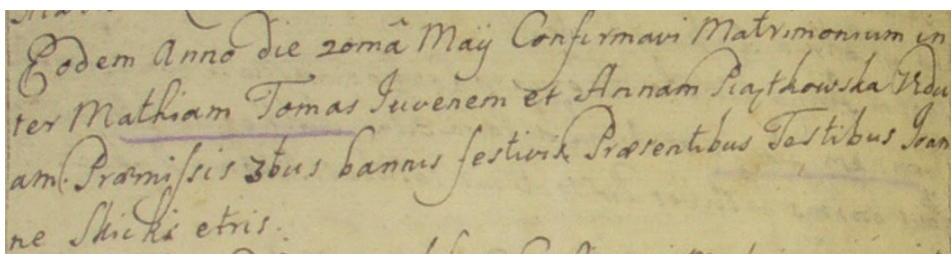
W księdze małżeństw podawane były: nazwiska obojga małżonków, data ślubu, miejsce, świadkowie oraz informacja o zapowiedziach.

Fot. 1. Wpis w księdze chrztów przed rokiem 1776

Źródło: Archiwum Diecezjalne w Pelplinie

Fot. 2. Wpis w księdze małżeństw przed rokiem 1776

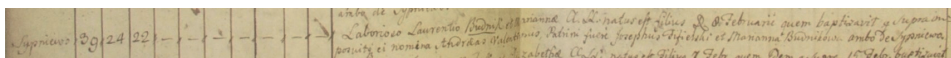

Źródło: Archiwum Diecezjalne w Pelplinie

Od końca 1776 r. struktura ksiąg uległa zmianie. Wpisy prowadzone były w sposób tabelaryczny. Podawane były dane statystyczne, a księgę wypełniano według stałego wzoru. Wpisy wprowadzono chronologicznie, księgi spisywano po łacinie.

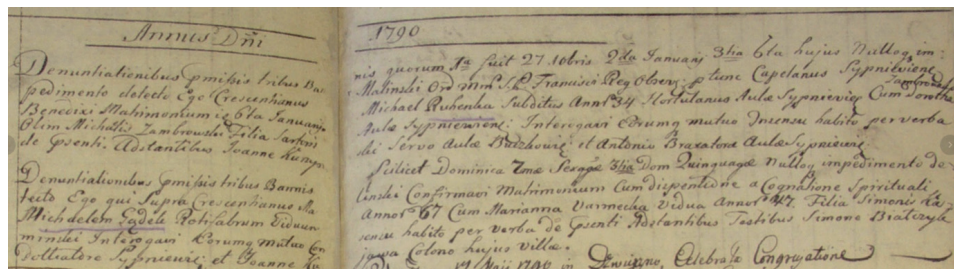
Po 1776 r. podawane były nazwiska obojga rodziców oraz obojga małżonków. Istotną zmianą było informowanie o statusie społecznym lub zawodzie rodziców, małżonków oraz chrzestnych i świadków. Imiona rodziców małżonków podawane były niezwykle rzadko.

Fot. 3. Wpis w księdze chrztów po roku 1776

Źródło: Archiwum Diecezjalne w Pelplinie

Fot. 4. Wpis w księdze małżeństw po roku 1776

Źródło: Archiwum Diecezjalne w Pelplinie

Księgi zgonów prowadzone były w sposób tabelaryczny. Wpisy wprowadzono chronologicznie, księgi spisywano po łacinie. Oprócz podstawowych danych podawane były także informacje statystyczne. Zawierały one opis chorób i informację o przynależności do danej grupy wiekowej. Mankamentem części opisowej jest jej niekompletność oraz wybiórczość w wypełnianiu tabel. Dla badań prozopograficznych jest ona zatem raczej bezużyteczna, a informacje w niej zawartej można znaleźć w samym wpisie dotyczącym zgonu. W księdze podawane były informacje o: rodzicach zmarłego dziecka, małżonku zmarłej osoby, a czasem nawet rodzicach zmarłej osoby dorosłej.

Księga W1643 jest kontynuacją księgi zgonów z księgi W1642.

Fot. 5. Wpis w księdze zgonów

19.		Conscriptio Mortuorum et quidem	
Locus	Numerus Omnium	1. De Nomine Cognomine	Animarum
Habitatio	Partium	2. Natiu. Habitacione Professione	Sexu
nis	Summe	3. Parentibus si adhuc superviventes pariter quata. Statum Ha-	bitationem Professionem
Demortui		4. Di Mortis. 5. Aetate Demortui	6. causa Mortis.
S. Towa.	47.	Die 27. Septbris An. 1778. Mortuus est Marling filius Laboriosi Andrea Borych et Eva Fifel. Nova Anno 10. Sacramentis Muniti, sepultus est die 28. Eius Mensis in Cameterio ad tra- ridiem.	

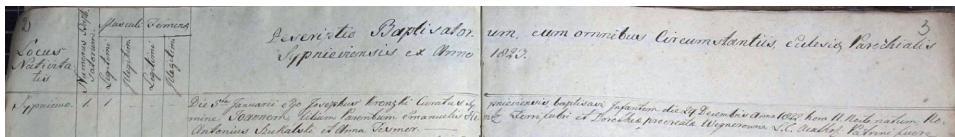
Źródło: Archiwum Diecezjalne w Pelplinie

KSIĘGA 8734 i 8735

Księgi te zasadniczą różnią się od poprzednich. Przede wszystkim są to duplikaty. Dokumenty prowadzone są w sposób tabelaryczny. Wpisy wprowadzane

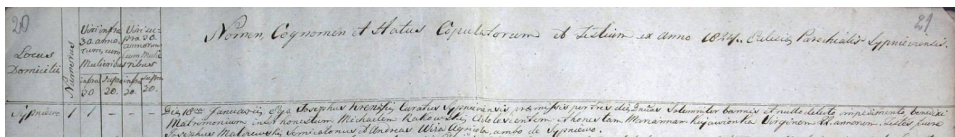
chronologicznie, po łacinie. Oprócz podstawowych danych podawane są także informacje statystyczne.

Fot. 6. Wpis w księdze urodzeń

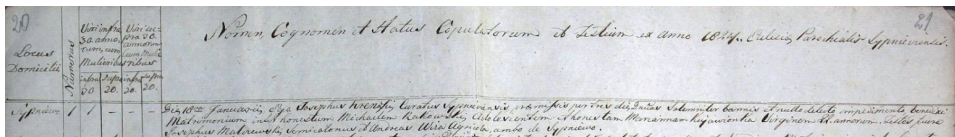
Źródło: Archiwum Państwowe w Poznaniu – Oddział w Pile

Fot. 7. Wpis w księdze małżeństw

Źródło: Archiwum Państwowe w Poznaniu – Oddział w Pile

Fot. 8. Wpis w księdze zgonów

Źródło: Archiwum Państwowe w Poznaniu – Oddział w Pile

Księgi metrykalne w parafii sypniewskiej od początku ich prowadzenia ulegały zmianom. Przede wszystkim unikaty z biegiem czasu zawierały coraz więcej informacji. Było to spowodowane m.in. wspomnianą wcześniej zmianą charakteru ksiąg poprzez nadanie im statusu dokumentów prawno-publicznego. Sam Kościół zaczął się także bardziej interesować swoimi parafianami i wymagał od proboszczów coraz więcej danych. Z biegiem czasu zwiększała się także kontrola prowadzenia ksiąg. Kontrole były przeprowadzane poprzez wizytacje, podczas których oceniano, jak parafie wywiązują się z powierzonych im obowiązków. Poprawa jakości ksiąg metrykalnych wiązała się także z podniesieniem poziomu wykształcenia duchowieństwa parafialnego.

Księgami metrykalnymi oprócz historyków i demografów zajmują się także genealodzy. Chociaż większość z nich robi to zupełnie amatorsko, to praca ta wygląda na profesjonalną. Pasionaci społecznie indeksują księgi metrykalne, dzięki czemu praca innych jest dużo łatwiejsza. Taką działalnością zajmuje się między innymi Pomorskie Towarzystwo Genealogiczne (PTG), którego członkowie Bartosz

Pysze i Zdzisław Pankowski, pod nadzorem koordynatora Katarzyny Zakryś-Nalazek, zindeksowali niemal w całości księgi metrykalne z Sypniewa. Choć indeksacja PTG zakłada spisanie tylko podstawowych danych z ksiąg, to i tak jest to całkiem solidna podstawa do dalszych prac oraz cenny materiał porównawczy²⁴.

Jednakże, aby móc wyciągnąć wnioski należy przeprowadzić od nowa indeksację pogłębioną o wszelkie informacje, które są dostępne w księgach.

Z przeprowadzonych kwerend wynika, że dla parafii sypniewskiej dla okresu pomiędzy 1730 a 1874 r. występują braki jedynie w metrykach chrztów w latach 1802–1822. Zatem brakuje 20 lat, co w 144-letnim horyzoncie czasowym daje nam 124 lata kompletne. Posiadamy zatem 86% kompletnych ksiąg z tego okresu. Tylko 14% uległo zniszczeniu. Ciągłość dokumentów pozwala na poznanie kwestii dynamiki urodzeń, a te 14% jesteśmy w stanie uzupełnić za pomocą ksiąg ślubów oraz zgonów. Niewątpliwie duplikaty ksiąg mają mniejszą wartość niż unikat. Spowodowane jest to częstymi błędami przy przepisywaniu ksiąg, często mniejszą ilością informacji, a także mniej wyraźnym pismem. Jednakże wciąż są one ważnym źródłem informacji, a ich wiarygodność można sprawdzić poprzez porównanie np. z unikatami (np. duplikaty urodzeń porównane z unikatami zgonów lub ślubów, itp.).

Szczególnie pomocna w odtworzeniu struktury parafii ze względu na braki w urodzeniach (1802–1822) może być baza POZNAN PROJECT. Jest to prowadzony od 2000 r. projekt, który ma na celu zindeksowanie akt metrykalnych ślubów z terenu Wielkopolski i Kujaw dla lat 1800–1899. Koordynatorem projektu jest Łukasz Bielecki, a wyszukiwarkę stworzył Maciej Głowiak. Całość przedsięwzięcia wspiera Wielkopolskie Towarzystwo Genealogiczne „Gniazdo”²⁵. Wprawdzie artykuł dotyczy lat 1730–1874, lecz przydatne w rekonstrukcji będą także dokumenty wytworzone po 1874 roku, np. te dotyczące ślubów lub zgonów osób urodzonych w interesującym nas horyzoncie czasowym. Nie tylko czasowo trzeba wyjść poza założone ramy, także teren poszukiwań może być o wiele szerszy niż sama parafia sypniewska. W kręgu zainteresowań powinny znaleźć się przede wszystkim sąsiednie parafie. Może to być niewystarczające, ponieważ mieszkańcy Sypniewa w 1870 roku masowo emigrowali do Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej, co było spowodowane chęcią uniknięcia poboru do wojska pruskiego związanego z wojną francusko-pruską.

Zebrany materiał pozwala na określenie przemian demograficznych parafii sypniewskiej oraz rozpoczęcie badań nad ludnością tej parafii. Nie jest to materiał kompletny, ale wystarczający do zrekonstruowania ogólnego obrazu natężenia urodzeń i zgonów oraz przyrostu naturalnego. Za jego pomocą można prześledzić przeobrażenia oraz trendy rozwojowe.

Analiza pozwoli określić: rozmiary i ewolucję liczby małżeństw, rozrodczości oraz umieralności, a także: częstotliwość małżeństw, przeciętny wiek ich zawierania, powtarzalność (np. małżeństwa w ramach dwóch rodzin), dobór świadków, ilość małżeństw, itp. Zbiornicze informacje pozyskane z ksiąg metrykalnych

---

²⁴ <http://www.ptg.gda.pl>

²⁵ <http://poznan-project.psnc.pl>

to także: ilość dzieci, dobór chrzestnych, umieralność wśród dzieci i dorosłych, długość życia oraz przyczyny zgonów.

Początkowo synpiewskie księgi metrykalne zawierały niewiele danych. Przede wszystkim nie podawano nazwiska matki oraz danych dotyczących osób zawierających związki małżeńskie. To znacznie utrudnia identyfikację oraz rekonstrukcję. Pomocna może być wtedy analiza innych ksiąg. Ilość informacji zawartych w unikatowych ksiąg rośnie wraz z biegiem czasu. Niestety duplikaty to powrót do podstawowych informacji.

Materiał źródłowy pozwoli nie tylko na określenie wielkości oraz struktury ruchu naturalnego, ale także poznanie zjawisk społeczno-obyczajowych. Niewątpliwym atutem tego materiału jest fakt, że granice parafii synpiewskiej nie ulegały zasadniczym zmianom. Zatem otrzymujemy materiał spójny. Spełniony jest także postulat badaczy o badanie parafii, których liczba mieszkańców przekracza tysiąc (w 1867 r. do parafii należało 1321 osób)²⁶. Z pewnością w badaniach nad materiałem źródłowym pomocne będzie porównanie z innymi parafiami oraz podobnymi badaniami. Należy dokonać porównania umieralności i trwania życia w parafii synpiewskiej z badaniami M. Kędelskiego oraz S. Borowskiego²⁷. Można także porównać liczbę ślubów zawartych na interesującym mnie terenie z liczbą ślubów zawartych na terenie parafii ewangelickiej w Jasienicy pod Szczecinem²⁸. Zasadne będzie także porównanie zebranych danych z badaniami innych pomorskich parafii, np. w Cedyni lub Barlinku, przeprowadzonymi przez P. Gutę²⁹ oraz – ze względu na skalę badania oraz terytorium – z parafią juncewską i badaniami A. Czoka³⁰. Przede wszystkim głównymi metodami badawczymi będzie metoda agregatywna oraz rekonstrukcji rodzin. Analizy pozwolą odtworzyć ruch naturalny ludności, a także stwierdzić, czy parafia synpiewska wpisuje się w schemat wypracowany przez demografów.

Parafia synpiewska jest szczególnie ciekawa pod względem badawczym, jeżeli weźmiemy pod uwagę jej położenie oraz historię. Jest umiejscowiona na styku Pomorza, Wielkopolski oraz Kujaw. Od pokoleń była to parafia wielokulturowa, w jej skład wchodził Polacy, Niemcy oraz inni osadnicy z zachodniej Europy, a także Czesi, a nawet Szkoci (te dwie narodowości były obecne pod koniec XVI w. i z pewnością zostawiły po sobie jakiś ślad). Pomimo tego, że Krajna była regionem granicznym i ciągle była nękana przez różnych najeźdźców, to parafia w Sypniewie przetrwała. Także warto odnotować, że charakter losowych nazwisk chłopskich

---

²⁶ I. Gieysztorowa, *Badania demograficzne na podstawie metryk parafialnych*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, R. 10, 1961, s. 108.

²⁷ M. Kędelski, *Umieralność i trwanie życia w Wielkopolsce w latach 1816–1875*, „Przeszość Demograficzna Polski” 1985, t. 16, s. 109–138; S. Borowski, *Zgony i wiek zmarłych w Wielkopolsce w latach 1806–1914*, „Przeszość Demograficzna Polski” 1967, t. 1, s. 111–130.

²⁸ R. Gaziński et al., *Śluby w ewangelickiej parafii Jasienica pod Szczecinem w latach 1778–1880*, „Przeszość Demograficzna Polski” 2007, t. 28, s. 27–111.

²⁹ P. Gut, *Z dziejów ustrojowych Cedyni w XVIII w.*, [w:] *Cedynia i okolice poprzez wieki*, red. P. Migdalski, Chojna-Szczecin 2013, s. 163–170; P. Gut, *Z dziejów społeczno-gospodarczych Barlinka w XIX i pierwszej połowie XX wieku*, cz. 1: *Życie społeczne*, „Nadwarciański Rocznik Historyczno-Archiwalny” 2010, nr 17, s. 95–126.

³⁰ A. Czok, *Ruch naturalny ludności w parafii juncewskiej w latach 1801–1870 (na podstawie ksiąg metrykalnych)*, „Przeszość Demograficzna Polski” 2010, t. 29, s. 99–139.

od początku prowadzenia ksiąg metrykalnych jest niemal stały. Zdarzały się przypadki zmian nazwisk, ale było to raczej rzadkie, a potomkowie XVIII wiecznych mieszkańców parafii Sypniewskiej nadal żyją na ziemi swoich przodków.

Tab. 1. Urodzenia

Nr księgi	Chrzty	Archiwum
W1642	1730–1801	Archiwum Diecezji Pelplińskiej
-	1802–1822	Braki
8734	1823–1850	Archiwum Państwowe w Poznaniu Oddział w Pile
8735	1851–1874	Archiwum Państwowe w Poznaniu Oddział w Pile

Źródło: Opracowanie własne na podstawie ksiąg metrykalnych Archiwum Diecezji Pelplińskiej oraz Archiwum Państwowego w Poznaniu – Oddział w Pile

Tab. 2. Śluby

Nr księgi	Śluby	Archiwum
W1642	1730–1841	Archiwum Diecezji Pelplińskiej
8734	1823–1850	Archiwum Państwowe w Poznaniu Oddział w Pile
8735	1851–1874	Archiwum Państwowe w Poznaniu Oddział w Pile

Źródło: Opracowanie własne na podstawie ksiąg metrykalnych Archiwum Diecezji Pelplińskiej oraz Archiwum Państwowego w Poznaniu – Oddział w Pile

Tab. 3. Zgony

Nr księgi	Zgony	Archiwum
W1642	1777–1801	Archiwum Diecezji Pelplińskiej
W1643	1801–1866	Archiwum Diecezji Pelplińskiej
8734	1823–1850	Archiwum Państwowe w Poznaniu Oddział w Pile
8735	1851–1874	Archiwum Państwowe w Poznaniu Oddział w Pile

Źródło: Opracowanie własne na podstawie ksiąg metrykalnych Archiwum Diecezji Pelplińskiej oraz Archiwum Państwowego w Poznaniu – Oddział w Pile

Bibliografia

ŹRÓDŁA ARCHIWALNE

- ARCHIWUM DIECEZJI PELPLIŃSKIEJ
- W1642 – księga ochrzczonych 1730–1801
- W1642 – księga zaślubionych 1730–1841
- W1642 – księga zmarłych 1777–1801
- W1644 – księga zmarłych 1801–1866
- Visitatio Archidiaconatus Camenensis – 1744

ARCHIWUM PAŃSTWOWE W POZNANIU ODDZIAŁ W PILE

- 8734 – duplikat księgi ochrzczonych 1823–1850
 8734 – duplikat księgi zaślubionych 1823–1850
 8734 – duplikat księgi zmarłych 1823–1850
 8735 – duplikat księgi ochrzczonych 1851–1874
 8735 – duplikat księgi zaślubionych 1851–1874
 8735 – duplikat księgi zmarłych 1851–1874

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

Codex Diplomaticus Majoris Polonia (= *Kodeks Dyplomatyczny Wielkopolski*), wyd. J. Zakrzewski, t. III, Poznań 1879.

OPRACOWANIA MONOGRAFICZNE

- Abraham W., *Początki prawa patronatu w Polsce*, Lwów 1889.
 Bujak F., *Limanowa. Miasteczko w powiecie zachodniej Galicyi. Stan społeczny i gospodarczy*, Kraków 1902.
 Daszyńska-Golińska Z., *Uście Solne: przyczynki historyczno-statystyczne do dziejów nadwiślańskiego miasteczka*, Kraków 1906
Diecezja chełmińska zarys historyczno-statystyczny, Pelplin 1928.
 Goerke O., *Der KreisFlatow*, Flatow 1918.
 Kukło C., *Demografia Rzeczypospolitej przedrozbiorowej*, Warszawa 2009.
 Frączek L., *Ludność parafii szczekocińskiej w latach 1808–1914 w świetle ksiąg metrykalnych*, Kraków 2010.
 Gut P., *Z dziejów ustrojowych Cedyni w XVIII w.*, [w:] *Cedynia i okolice poprzez wieki*, red. P. Migdałski, Chojna-Szczecin 2013.
 Łoś J., Szałkowska-Łoś J., *Zakrzewska Osada. Cmentarzyska kultury pomorskiej i wielbarskiej*, Bydgoszcz-Pękowice 2013.
 Łukasiewicz J., *O kościołach Braci Czeskich w dawnej Wielkiej Polsce*, Poznań 1835.
 Michalewicz J., *Elementy demografii historycznej. Materiały do wykładów, ćwiczeń i metodyki prac badawczych*, Warszawa 1979.
 Mietz A., *Archidiakoniat kamiński archidiecezji gnieźnieńskiej. Struktura terytorialna i stan kościołów w czasach staropolskich 1512–1772*, Włocławek 2005.
 Ostrowska A., *Monografia Szkoły Podstawowej w Sypniewie na tle historii wsi*, Więcbork 1999.
 Pawiński A., *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym*, t. 1: *Wielkopolska*, Warszawa 1883.
Prawo krajowe; Powszechne prawo krajowe dla państw pruskich, t. 3 (cz. 2, t. 1), Poznań 1826.
 Korzon T., *Wewnętrzne dzieje Polski za Stanisława Augusta (1764–1794). Badania historyczne ze stanowiska ekonomicznego i administracyjnego*, t. 1, Kraków 1897.

ARTYKUŁY NAUKOWE

- Borowski S., *Zgony i wiek zmarłych w Wielkopolsce w latach 1806–1914*, „Przeszłość Demograficzna Polski” 1967, t. 1.
 Czok A., *Ruch naturalny ludności w parafii juncewskiej w latach 1801–1870 (na podstawie ksiąg metrykalnych)*, „Przeszłość Demograficzna Polski” 2010, 29.
 Gaziński et al., *Śluby w ewangelickiej parafii Jasienica pod Szczecinem w latach 1778–1880*, „Przeszłość Demograficzna Polski” 2007, 28.
 Gieysztorowa I., *Badania demograficzne na podstawie metryk parafialnych*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, R. 10, 1961.
 Gut P., *Z dziejów społeczno-gospodarczych Barlinka w XIX i pierwszej połowie XX wieku*, cz. 1: *Życie społeczne*, „Nadwarciański Rocznik Historyczno-Archiwalny” 2010, nr 17.
 Karkocha M., *Ludność parafii Rembieszyce po II wojnie światowej w świetle ksiąg metrykalnych*, „Acta Universitatis Lodzianis”, Folia Historica 2014, nr 92.
 Kędelski M., *Umieralność i trwanie życia w Wielkopolsce w latach 1816–1875*, „Przeszłość Demograficzna Polski” 1985, t. 16.
 Kleczyński J., *Spis ludności diecezji krakowskiej z r. 1787*, „Archiwum Komisji Historycznej AU”, t. 7, Kraków 1894.
 Kokowski A., *Zagadnienia kręgów kamiennych w środkowej strefie Pojezierza Pomorskiego*, „Acta Universitatis Lodzianis”, Folia Archeologica 1987, nr 8.

- Kołodziejczyk K., *Rodzina w parafii Nowy Korczyn w drugiej połowie XVIII wieku na podstawie ksiąg metrykalnych (część 1)*, „Przeszłość Demograficzna Polski” 2016, t. 38, nr 3.
- Kula W., *Stan i potrzeby badań nad demografią historyczną dawnej Polski (do początków XIX wieku)*, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych” 1951, XIII.
- Kumor B., *Metryki parafialne w archiwach diecezjalnych*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, R. XIV, 1966.
- Liedtke A., *Zarys dziejów diecezji chełmińskiej*, „Nasza Przeszłość”, 1971, t. XXXIV.
- Makowski A., *Ludność Pleszewa w latach 1751–1793 w świetle ksiąg metrykalnych*, „Historia Slavorum Occidentis”, 2018, 1(16).
- Rygula E. M., *Urodzenia pozamałżeńskie w parafii św. Mikołaja w Łące w latach 1664–1914*, „Przeszłość Demograficzna Polski” 2016, t. 38, nr 2.
- Stachowska-Krzyżankowska A., *Małżeństwa szlacheckie w parafii Luzinow latach 1670–1797 w świetle ksiąg metrykalnych (przyczynek do dziejów szlachty kaszubskiej)*, „Zapiski historyczne” 2014, t. LXXIX, z. 3.
- Sułkowski Z., *O właściwą metodę wykorzystania metryk kościelnych dla badań demograficznych*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, R. X, 1962.

SŁOWNIKI

Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych ziem słowiańskich, red. F. Sulimierski, B. Chlebowski i W. Walewski, t. XI, Warszawa 1890.

ŹRÓDŁA INTERNETOWE

<http://diecezja.bydgoszcz.pl>
<http://www.diecezja-pelplin.pl/institucje/archiwum-diecezjalne>
<http://poznan-project.psnk.pl>
<http://www.ptg.gda.pl>
<http://rcin.org.pl/dlibra/docmetadata?id=829&from=publication>

Registers of the Roman Catholic Parish in Sypniewo near Więcbork in the Years 1730–1874. Accessibility of Sources and the Possibility of Reconstructing the Vital Statistics of the Population

The article concerns the registers of the years 1730–1874 in the Parish of the St. Catharine of Alexandria. The intention of the author was to present the distribution and accessibility of registers and assess to which degree it would be possible to reconstruct the vital statistics of the population of the parish. The article is also a sort of introduction to further research into the population of the parish of Sypniewo, in the 18th and 19th century as well.

Keywords: Metric books, historical demography, natural mobility, family reconstruct, Sypniewo near Wiecbork